

NIEUWSBRIEF

Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers
1940 - 1945
36ste jaargang nr. 2, winternummer 2024

NIEUWSBRIEF

36e jaargang nr. 2, winternummer 2024
Verschijnt 4 x per jaar

Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers
1940 – 1945 (KvV)
Oprichtingsdatum: 22 april 1989
KvK Rotterdam

SECRETARIAAT:

Stalpertstraat 110
2597 RW Den Haag
Tel.: 070 – 3544937, tussen 10 en 17 uur
Website: www.verzetskinderen.nl
E-mailadres: info@verzetskinderen.nl
Dit is tevens het adres van de redactie.

PENNINGMEESTER:

Geelvinckstraat 93
1951 BB Velsen-Noord
Tel.: 0251 – 210283
Banknr. NL16 INGB 0000 195963 t.n.v. Vereniging
Kinderen van Verzetsdeelnemers 1940 – 1945

BESTUUR:

Henk Mreijen, voorzitter
Irene Rutte – Hermsen, penningmeester
Minka Kaszó, secretaris
Marc Elskamp, algemeen bestuurslid

REDACTIE WEBSITE:

Minka Kaszó en Marc Elskamp

REDACTIE NIEUWSBRIEF:

Minka Kaszó, eindredacteur
Technische assistentie: Jurgen Schouten en Marc
Elskamp
Drukkerij: Communicatiecentrum Magneet
Omslagtekening: Willy Diemer

De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen te redigeren en/of bijdragen in te korten of niet te publiceren zonder opgaaf van redenen. Indien u een verhaal van meer dan 2 pagina's wil publiceren, neemt u dan vooraf contact op met de redactie. Bijdragen geven de persoonlijke opvatting van de schrijvers weer en zijn ter hunner verantwoording. Kopij voor de Nieuwsbrief uitgave lentenummer 2025 moet, tenzij anders afgesproken, binnen zijn op uiterlijk 15 februari 2025. Liefst eerder.

INHOUDSOPGAVE

Colofon en inhoudsopgave	1
Verklaring bestuur / Voorzitter	2
Landelijke bijeenkomsten	3
Lotgenotencontact / lokale bijeenkomsten	3
Ik droomde een duif (haiku)	3
Redactioneel	3
Najaarsbijeenkomst 2024	4
Herdenking Oranjehotel 2024	5
In Memoriam	6
80 jaar geleden werd mijn vader weggehaald	6
Struikelsteen voor Anton Das	6
In het licht van Grada van Horen	9
Gedenksteentje voor Anton Elskamp in Zeist	10
Market Garden drukker dan 4 mei op de Dam	11
1944 is nu (boek lid)	12
Landelijk Steunpunt Gast sprekers viert 25-jarig jubileum	13
Snippers	14
Het stijgend water (haiku)	14
Decemberbijlage	14
Sinterklaas tijdens een onderduik	14
We hebben gister niets aan Sinterklaas gedaan	15
Stoomcarroussel met Kerst in 1961	16
Je merkt dat je gedragen wordt	16
Kerstmis 1944 in kamp Amersfoort	17
Feestdagen in de barre winter 1944	18
Kerstmis 1944 in Neuengamme	19
Dat maakt Kerst zo mooi	20
Nieuwjaarsboutade (gedicht)	20

Spreuk van de maand:

'Datgene waarover je geen controle hebt, moet je loslaten en je richten op hetgeen wel binnen je bereik ligt.'

Bo Kyi (1965), politiek activist Myanmar,
Bron: De Groene Amsterdammer, 8 maart 2023,
Artikel Minka Nijhuis.*

Verklaring van het bestuur KvV inzake ongeregelheden Amsterdam

Het bestuur van de Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers 1940-1945 heeft met ontzetting kennisgenomen van de ongeregelheden tegen Joodse supporters en andere Joodse mensen in Amsterdam voor en na de voetbalwedstrijd van Ajax tegen Maccabi Tel Aviv.

Onze (groot)ouders hebben gestreden voor de vrijheid van de Nederlandse burgers waaronder onze Joodse medeburgers. Dat nu juist in Amsterdam opnieuw een Jodenjacht kon plaatsvinden, uitgerekend op de herdenking van de Kristallnacht, is niet acceptabel. Wij hebben in een gezamenlijk persbericht van COVVS onze afkeur daarover uitgesproken.

Enkele dagen voor onze bijeenkomst in Nunspeet waren er grote ongeregelheden in Amsterdam. Het bestuur had daarom besloten bovenstaande verklaring aan het begin van de Najaarsbijeenkomst op 9 november jl. uit te spreken.

VOORZITTER

Lieve mensen,

De najaarsvergadering in Nunspeet was weer bijzonder fijn. Het was goed zovelen van jullie weer te zien. De sfeer was goed en tot laat in de middag bleven er mensen zitten praten met elkaar. Na afloop van het officiële gedeelte heb ik de aanwezigen uitgenodigd om nog onder het genot van een glaasje en een hapje met elkaar wat na te praten. Immers, in de oude en ook weer in de nieuwe statuten staat dat het eerste doel van de vereniging is het onderhouden en versterken van de band tussen de leden.

Statuten

Over statuten gesproken: samen met de penningmeesters ben ik bij de notaris geweest en hebben we de statuten vastgelegd. Na een lange periode met vergaderingen hebben we nu nieuwe statuten. We zijn weer up-to-date. Om de boel af te ronden moeten we nu nog het huishoudelijk reglement regelen, maar daar hebben we de notaris niet voor nodig.

CABR

Tijdens de najaarsvergadering heb ik ook gesproken over de archieven van de Bijzondere Rechtspleging. Het is bijna zover: op 2 januari a.s. is er een bijzondere bijeenkomst in het Nationaal Archief. Elk jaar is er een dergelijke bijeenkomst omdat ieder jaar weer nieuwe archieven opengaan, maar dit keer betreft het de archieven van de Tribunalen en Bijzondere Rechtbanken voor het vervolgen van mensen die in de oorlog fout hebben gehandeld. Dat foute handelen betreft mensen die onderduikers hebben verraden of verzetsmensen hebben aangegeven, maar bijvoorbeeld ook zwaarhandelaren. Ook waren er veel mensen die lid waren van de NSB, maar die werden veelal zonder veroordeling na verloop van tijd vrijgelaten. Het bijzondere aan deze archieven is dat het niet alleen gaat om de daders, maar ook slachtoffers. Uit de processtukken blijkt nogal eens dat nabestaanden er nu pas achter komen wie hun opa, broer of zuster heeft aangegeven. Of hoe het komt dat een bepaalde verzetsgroep is opgerold.

In de komende twee jaar en misschien nog wel langer worden de archieven gedigitaliseerd. Daardoor kunnen we wellicht meer te weten komen over wat er werkelijk is gebeurd. De eerste dossiers die op de website worden geplaatst betreffen de zwaardere gevallen die veelal via de kranten al bekend waren. Vervolgens komen successievelijk steeds meer dossiers op de website. Overigens zijn alle dossiers in het gebouw van het Nationaal Archief in Den Haag vanaf 2 januari in te zien! Niet altijd op elk gewenst moment, want ze kunnen 'in behandeling' zijn: alles moet immers gescand worden.

Het Ethisch Beraad waaraan ik namens COVVS mag deelnemen, zal het eerste half jaar van 2025 nog blijven bestaan om alles te monitoren en te onderzoeken of nog aanpassingen nodig zijn in de procedures.

Graag verwijs ik verder naar het verslag en overzicht op onze website en naar de website van het Nationaal Archief.

Chantal van Schuylenburch

Chantal is programmamaakster, onder andere van het programma Vroege Vogels. Zij was ook de regisseur van het programma Vergeten Helden over verzetsdeelnemers uit de koloniën. Daar vertelde zij over in een boeiende voordracht. Elders in deze Nieuwbrief is daar een verslag over opgenomen. Via onze website Verzetskinderen.nl kunt u de voordracht terugzien.

Henk Mreijen, voorzitter

LANDELIJKE BIJENKOMSTEN

De datums van de landelijke bijeenkomsten in 2025 zijn bekend. De Algemene Ledenvergadering zal zijn op 5 april en de Najaarsbijeenkomst op 15 november. Op 5 april hebben wij als spreker Gerben van den Berg, sinds 1 december 2023 directeur van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. De spreker op de Najaarsbijeenkomst is nog niet bekend. De bijeenkomsten zijn in Nunspeet. De leden krijgen enige weken voordien een mail of brief met details. U kunt de datums vast noteren.

LOTGENOTENCONTACT LOKALE BIJENKOMSTEN

Nieuwe leden en leden uit andere regio's zijn overal welkom (misschien ligt uw familiäre oorlogsverhaal niet daar waar u nu woont), mits aangemeld bij het secretariaat. Begeleiders mogen meekomen, eveneens mits aangemeld bij het secretariaat. U weet toch dat partners partnerlid kunnen worden voor € 8,00 per jaar? Ze horen er dan wel helemaal bij.

Er is een kleine eigen bijdrage van € 3,00 per persoon per keer. Deze is voor de koffie/thee en de huur van de locatie. Gepast meebrengen!

De leden die zich al hebben opgegeven krijgen enkele weken van tevoren bericht via de mail of de telefoon. En de genoemde datums kunnen veranderen, dus kijk naar uw mail.

In regio Noord-Holland (Amsterdam) zijn de bijeenkomsten in 2025 op de zaterdagen 8 februari, 14 juni en 25 oktober. De tijden: van 13.30 uur tot 16.00 uur. Let op de aanvangstijd, deze is nu al een poos vroeger dan voorheen. We zijn eind 2024 weer naar een nieuwe locatie gegaan, deze is redelijk dicht bij CS. Bijzonderheden volgen in de uitnodigingsmail. Gastvrouw en gastheer zijn Ria Boxtart en Rob Zillesen, wegens ziekte van de laatste nemen Nolda Rijkenberg en Els Zillesen-Confurius waar.

Graag aanmelden en als u niet komt afmelden.

In regio Zuid-Holland (Maassluis) is of was dit jaar nog een bijeenkomst en wel op zaterdag 14 december. Volgend jaar op 17 mei, misschien op 23 augustus (wordt later bekend) en op 29 november. Tijden: van 14.00 uur tot 16.30 uur. De locatie is goed bereikbaar met het openbaar vervoer, er is een groot gratis parkeerterrein aan de overkant en er zijn twee invalidenparkeerplaatsen voor de deur. Gastvrouw en gastheer zijn Jolanda van Bodegraven en Hans van Ekelenburg.

Ook hier graag aan- en afmelden.

In regio Noordoost Nederland (Groningen) zijn volgend jaar twee bijeenkomsten, op zaterdag 15 maart en 25 oktober. Tijden: van 14.00 tot 16.30 uur. Ook deze locatie is goed bereikbaar met het openbaar vervoer en parkeren is er gratis. Zolang Henk Strijker nog herstellende is van ziekte zal Johan Stoffels deze bijeenkomsten leiden, als Henk Strijker weer beter is zullen zij het in principe samen gaan doen.

Ook hier graag aan- en afmelden.

In regio Zuid-Nederland (Eindhoven) zijn volgend jaar de bijeenkomsten op zaterdag 22 maart, 24 mei, 16 augustus en 18 oktober. Tijden: van 14.00 uur tot 16.30 uur. De locatie is goed bereikbaar met het openbaar vervoer en er is een gratis eigen parkeerterrein. Gastheer en gastvrouw zijn Hein de Vries Robles en H  l  ne Bontjer. Op verzoek van de leden waren hier dit jaar vier bijeenkomsten en dat was een groot succes.

Graag altijd aan- en afmelden.

HAIKU

Ik droomde een duif

Zwevend op kinderstemmen

Vrij zonder grenzen

Edjo Frank (lid KvV)

REDACTIONEEL

Ons lustrumjaar is bijna ten einde. Enkele tientallen nieuwe leden rijker gaan wij naar het nieuwe jaar. En we hopen, durf ik te zeggen, met z'n allen dat er in dat jaar eindelijk ergens vrede komt. Het is bar en boos te weten dat er zo ontzettend veel kinderen nieuwe lotgenoten van ons worden. En wij zijn zo machteloos. Wij kunnen alleen maar hopen en bidden, als we dat laatste doen.

Als vereniging gaan we rustig verder, zegt uw redacteur, die tevens de secretaris is...

In dit blad twee artikelen waarin 80 jaar geleden een rol speelt. De Dachauzezing. Herdenking Oranjehotel. Een struikelsteen voor een vader en een gedenksteen voor een grootvader. Jubileum Steunpunt Gastsprekers. Onze Najaarsbijeenkomst. In de traditionele decemberbijlage twee bijdragen van leden over een kerstmis uit hun eigen verleden. Andere leden zijn altijd zeer welkom om ook iets dergelijks te schrijven! Mag ook nu, ik bewaar het wel. Verder een aantal boekfragmenten waarin de 'feestdagen' tijdens de oorlog voorkomen. En gedichten.

U bent en blijft allen nogmaals meer dan welkom dingen uit heden en verleden met elkaar te delen via dit blad.

Voor zover mogelijk wens ik u mooie feestdagen en een goed, gezond en vredevol 2025.

Minka Kaszó

NAJAARSBIJEENKOMST 2024

Tussen de 40 en 50 leden en partnerleden bezochten De Najaarsbijeenkomst op 9 november. Het was in ieder geval droog buiten, maar files en mogelijk de ongeregelheden in Amsterdam zorgden ervoor dat veel leden erg laat arriveerden. Volgende keer (nog) vroeger vertrekken zou ik willen adviseren, want er is momenteel altijd iets aan de hand. Helaas. Maar de stemming was opperbest en veel leden maakten van het wachten gebruik om bij een kopje koffie of thee al flink met elkaar te communiceren.

Boven: de zaal, onder: voorzitter leest de verklaring voor, foto's Wim Mertens

Voorzitter Henk Mreijen opende de bijeenkomst met het voorlezen van een verklaring i.v.m. de ongeregelheden in Amsterdam, zie de vorige pagina. Daarna kwamen de 'normale' handelingen, zoals het welkom heten van de leden, in het bijzonder de aanwezige nieuwe leden (meer dan een handvol), het voorlezen van de afwezigen die zich afgemeld hadden (ruim vijftig) en het herdenken van de leden die ons sinds april ontvallen zijn. Er was ook een speciaal welkom voor mevrouw Marieke Kreeftenberg, maatschappelijk werker van het Veteraneninstituut (daar kunnen ook wij hulp krijgen!). Na haar (ook voor leden) succesvolle aanwezigheid bij ons lustrum was zij bereid weer present te zijn en eventueel met leden te praten. Ook vertelde Henk dat de bijeenkomst werd gestreamd en leden via een link die ze hadden gekregen de bijeenkomst thuis konden volgen. Dit streamen werd overigens verzorgd door ons actieve bestuurslid Marc Elskamp.

De voorzitter vertelde vervolgens dat de nieuwe statuten nu officieel in werking zijn getreden, want bij de notaris gepasseerd. Daarna weidde Henk uit over de ontwikkelingen rond het CABR (Centraal Archief Bijzondere Rechtspraak) en de archieven die 1 januari opengaan. Leest u daar meer over op de vorige pagina in zijn voorwoord.

Hierna volgde de presentatie van programmamaker Chantal van Schuylenburch. Zij was ondermeer de regisseur van het programma Vergeten Helden over verzetsdeelnemers uit de koloniën. Daarover had zij het in het bijzonder, e.e.a. werd gelardeerd met fragmenten uit de serie. Interessant was te horen hoe de Duitsers destijds stonden tegenover mensen van kleur, zij waren nog volop bezig met de Jodenvervolging en er was nog geen beleid hoe deze categorie moest worden behandeld. Duidelijk is natuurlijk hoe dat zou zijn verlopen als de oorlog had voortgeduurd. Maar vooralsnog konden gekleurde mensen zich vrij voortbewegen.

Dank Chantal! Foto Wim Mertens

Mensen als Anton de Kom werden genoemd en wat uitgebreider vertelde Chantal over de onbekende jonge studente en verzetsvrouw Anda Kerkhoven van Indische afkomst, die uiteindelijk door de bezetter doodgeschoten werd. In ons blad van juni

2020 noemden wij haar toevallig al in ons artikel over de eerste bijeenkomst in Groningen. Er waren nog flink wat vragen en ook opmerkingen, bestuurslid Marc Elskamp ging de zaal in met een nieuw aangeschaft microfoonje op zijn revers, weer een vooruitgang voor de vereniging. Na afloop kreeg Chantal een bon van de voorzitter.

Tijdens deze bijeenkomst kwam vanuit leden nog wat oud zeer naar voren: hoe (slecht) de verzetsstrijders (en nakomelingen van) met een communistische achtergrond lang zijn behandeld en hoe er nog steeds zeer weinig tot niets wordt gedaan aan de herinnering van hun daden. Te weten ook dat dit percentage de grootste categorie verzetsdeelnemers was! Schrijver dezes wist te vertellen dat er in ieder geval in Den Haag volgend jaar een herinneringsbord hiervoor komt. U hoort erover. Nog tot een uur of vijf is er verder zeer geanimeerd nagepraat met een drankje en de schalen met bittergarnituur gingen volop rond. Verschillende leden wisten ook mevrouw Kreeftenberg te vinden met een hulpvraag. Een aantal mensen ging weer op eigen kosten uit eten en enkelen bleven een nachtje over.

Via onze website www.verzetskinderen.nl kunt u de hele bijeenkomst terugzien.

Minka Kaszó

HERDENKING ORANJEHOTEL 2024

Het was prachtig najaarsweer op 21 september en dat kwam goed uit, want de jaarlijkse herdenking in het Oranjehotel vindt nu alweer vijf jaar buiten plaats, onder een overkapping. Na de ingrijpende verbouwing is het dus (bijna) weer zoals die eerste maal op 5 oktober 1946. De vele vrijwilligers boden toch dekentjes aan voor over de knieën, die veelal dankbaar werden aangenomen. Uw redacteur zit de laatste jaren i.v.m. slecht lopen hoog in het amfiteatertje, en daar heb je een mooi overzicht over alles. Onze voorzitter Henk Mreijen zat naast mij. Het is er altijd vol, er zijn meer aanmeldingen dan er plaats is, maar voor onze vereniging is er altijd een plek. De herdenking viel dit jaar samen met de Internationale Dag van de Vrede.

Op het kleine podium (vanaf mijn plek gezien in de diepte) verscheen allereerst Anke van der Laan, directeur NM Oranjehotel. Wij hadden haar te gast op onze Najaarsbijeenkomst in 2022, waar zij vertelde over het vernieuwde Oranjehotel.

Hierna speelde een blaaskwintet van het Residentie Orkest een deel uit een werk van Pavel Haas (in 1944 in Auschwitz vermoord).

Daarna was er een opening door Ilse Raaijmakers, bestuurslid herdenken en educatie van de Stichting NM Oranjehotel.

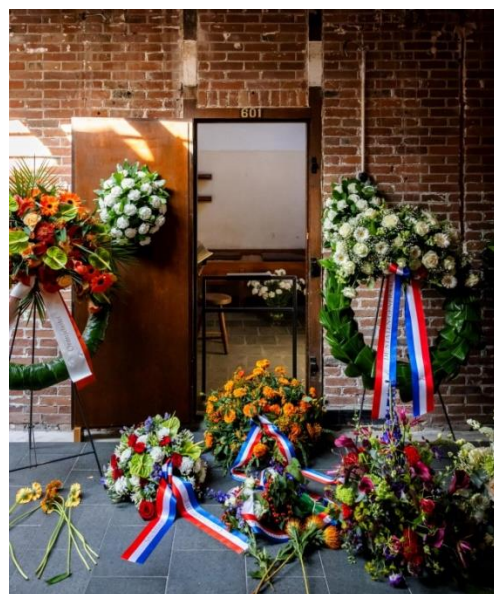
Vanaf ongeveer de plek waar wij zaten: rechts op het podium staat Anke van der Laan

Dit werd gevolgd door de herdenkingsrede, die werd uitgesproken door Kathleen Ferrier, voorzitter Nederlandse Unesco Commissie.

Zij citeerde o.a. Henk van Randwijk en memoreerde het verzetswerk van vooral verzetsmensen uit de koloniën. Na weer een muzikaal intermezzo met werk van Pavel Haas door het eerder genoemde blaaskwintet kwam de traditie wordende video met jongeren van de adoptieschool, het Maris College, opgenomen in het Oranjehotel, onder de noemer 'op zoek naar het verhaal van Ary Kop' (leider Geuzenverzet).

Daarna kwam een verrassend optreden van Han Kooreneef (zang en piano) en zijn dochter Teddy Bee (zang), begeleid weer door het blaaskwintet. Het nummer heette *Mevrouw geschiedenis* en was zowel qua tekst als uitvoering erg goed.

Ceremoniemeester Riekje van Nieuwstraten leidde vervolgens de minuut stilte en de stille gang in. Na het zingen van twee coupletten van ons volkslied begon de stille tocht naar en langs Cel 601. Daar legde onze voorzitter onze bescheiden boeket.

Doodencel 601, middenvoor onze bloemen

In het museum was vervolgens een samenzijn met koffie en thee en dat heeft ervoor gezorgd dat een eerste nieuwe aanmelding als lid nog diezelfde dag kwam. Omroep West heeft de herdenking zoals elk jaar rechtstreeks uitgezonden, voor Hilversum is deze herdenking kennelijk niet belangrijk genoeg. Mag ik daar mijn ongenoegen over uitspreken?

Tekst Minka Kaszó,
foto's Simone Janssen / Werkend in Beeld.

IN MEMORIAM WINTER 2024

Zij wist ons eind 2023 te vinden en werd een trouw bezoeker van de bijeenkomsten in Eindhoven
Lizzie (M.L.) Smallegange-Bolten
*5 augustus 1937 - † 4 september 2024
Wij wensen haar nabestaanden veel sterkte met het verwerken van dit verlies.

Met verdriet maar met een gerust hart heeft haar familie afscheid genomen van
Rie (M.D.) Pirovano-Kuijper
*9 mei 1942 - † 29 september 2024
Rie werd in 2011 lid, zij kwam vaak naar de bijeenkomsten in Amsterdam. Wij wensen haar man, kinderen en (achter) kleinkinderen veel sterkte bij het verwerken van dit verlies.

80 JAAR GELEDEN WERD MIJN VADER WEGGEHAALD

Ons lid Rien Zegers mailde ons met de volgende woorden: 'Ik heb, in overleg met de locatie-medewerker van NS in Rotterdam-Centraal op vrijdag 9 augustus j.l. een bosje rode rozen neergelegd bij de koperen plaat, waarop de omgekomen NS-medewerkers, waaronder mijn vader, vermeld staan. Het was die dag precies 80 jaar geleden, dat mijn vader voor mijn ogen is weggehaald door 3 politieagenten in dienst van SD (Groep X) en ik heb hem nooit meer gezien! De bloemen waren de volgende dag verdwenen! (Ja, de wereld tegenwoordig!)

Rien was toen vijf jaar oud en kan zich de arrestatie nog goed herinneren, hij was erbij aanwezig. En nog altijd is hij hier dagelijks mee bezig. Ik denk dat meerdere leden dit herkennen. Helaas.

De naam van Riens vader M. Zegers staat rechts onderaan, foto Peter de Jong/NS

STRUIKELSTEEN VOOR ANTON DAS

Op 28 augustus is in Utrecht een Stolperstein geplaatst voor Anthoon Gerrard Das, een oom van onze leden uit de familie Das. Delen uit de toespraak van Jantien Verlaan-Das volgen hieronder. Wij voegden nog enkele feiten toe.

Welkom allemaal,
Wat fijn dat u erbij bent om hier deze Struikelsteen te plaatsen voor Anton Das. Vorig jaar mei waren we bijeen in de Tuindorpkerk hier in Utrecht. Toen bespraken we het boek van Wilfred Scholten 'Dansen op het dodenkoord'* dat over het verzetsverleden van mijn familie en met name mijn vader gaat. Na afloop kwam er een dame naar mij toe, zij heette Doete, en zij vroeg mij: "Moet er niet een struikelsteen voor je vader komen?"

Ik wist toen niet beter of deze stenen waren voor weggevoerde en vermoorde Joden. Dat bleek een foute aanname. De Stolpersteine, een initiatief van kunstenaar Gunter Demnig, zijn er voor alle slachtoffers van het nationaalsocialisme.

Om nu juist een steen voor Pa aan te vragen voelde niet goed, er waren immers vier (van de zeven) kinderen Das die in het verzet zaten. De oudste was Hendrika Johanna (Henny), geboren op 30 augustus 1914, dan mijn vader Hendrik Anthoon (Henk, verzetsnaam Ruurd), Anthoon Gerrard (Anton, verzetsnaam Ton) geboren 10 juli 1917, en

de jongste zus heette Johanna Bartha Leonarda (Joke), zij was van 26 mei 1921.

Alle vier verzetskinderen hadden gelukkig de oorlog overleefd. Ook Anton. Maar hij is helaas op 2^e kerstdag 1946 alsnog overleden aan de vreselijke ontberingen waar hij in de oorlog en in de kampen mee te maken had gekregen. Een steen voor Anton zou een mooi erbetoon zijn.

We staan hier bij de Schimmelpennincklaan 14.

*Achter de bank: Jantien Verlaan-Das,
foto Roos Hamelink*

Een stukje historie van de familie Das.

Vader was beroepsmilitair en werkte op verschillende plaatsen in het land. Daarom verhuisde het gezin vaak. Zo belandden ze uiteindelijk in 1935 met zijn negenen op deze plek die toen nog deel was van het dorp Maartensdijk.

Ik zal u meer vertellen over Anton, die ik steevast als 'de broer van mijn vader' bestempelde. Maar dit jaar sprak ik tijdens de jaarlijkse herdenking 'Huizen van verzet' en na afloop vroeg een toehoorder aan mij: "Waarom zeg je niet 'mijn oom' i.p.v. 'broer van mijn vader'? Die vraag kwam binnen, ineens was Oom Anton deel van mijn familie. Maar wie was die oom precies? Volgens mijn vader was Anton een lieve, zachtaardige, blonde, knappe verschijning. Hij was de 2^e zoon en het 5^e kind in het gezin met 7 kinderen. Over zijn vroege jeugd weet ik weinig, wel dat mijn vader gek was op zijn maar 1,5 jaar jongere broertje. In 1937 was hij net als zijn vader en zijn broer Wim beroepsmilitair geworden.

Vandaag is een bijzondere historische dag, want 85 jaar geleden werd de mobilisatie afgeroepen en maakte Nederland zich klaar voor eventuele invasie.

Anton was sergeant toen de oorlog uitbrak in mei 1940. Met zijn vader en broer was hij gelegerd in Heiloo. Toen Nederland al snel daarna capituleerde keerde Anton terug naar Utrecht. Door de eerder genoemde Doete weet ik inmiddels meer over Anton, b.v. dat hij daarna is gaan werken bij de NS en het gewone leven probeerde op te pakken met zijn verloofde Tiny de Groot.

Het gezin Das in 1937, foto familiearchief

In het voorjaar van 1942 werd pa gevraagd door een korfbalvriend (bijna alle kinderen Das korfbalden bij DVS - Door Vriendschap Sterk) om deel te nemen aan het verzet. Of Anton en de zussen hierdoor ook bij het verzet kwamen is mij niet duidelijk. Anton was volgens Pa lid van de knokploeg Oranje Vrijbuiters (waar Truus van Lier ook bijzat). In september 1943 is die groep helaas opgerold. Anton ontkwam bij toeval aan zijn arrestatie omdat hij op dat moment op vakantie was. Een maand later werd ook provinciaal leider Cari Stomp gearresteerd. Bij die gelegenheid werd er bij hem een opschriftboekje gevonden waarin o.a. de naam van Anton was genoteerd, maar ook de plaatsen waar binnenkort vergaderingen gehouden zouden worden. Anton was sinds een maand districtsleider van Utrecht voor de LO (landelijke organisatie voor hulp aan onderduikers) en hij ging met paperassen naar zijn verloofde. Bij haar is hij op 20 oktober 1943 opgepakt door de SD.

In een verklaring die hij zelf heeft afgegeven in 1946 vertelt hij summier over wat hem daarna is overkomen. Hieruit wil ik wat alinea's voorlezen zodat we een idee hebben wat hij heeft meegemaakt.

VAN GEVANGENIS NAAR CONCENTRATIEKAMP

Het was 8 uur 's avonds. In de cel zaten we met z'n vieren wat te praten over thuis. Allerlei herinneringen werden opgehaald over onze jeugd enz. In de weken die we nu al bij elkaar in de cel hadden doorgebracht, was een stevige band gegroeid. Plotseling werd het rumoerig op de gang. Celdeuren werden geopend en namen afgeroepen. Ingespannen zaten we te luisteren of we misschien wat op konden vangen. Er werd al gegist: zou het een buitenlands transport worden? Deze werden immers meestal de avond van te voren klaar gemaakt. Maar neen, daar werden de celdeuren te gauw voor gesloten. Misschien Rode Kruis pakketten. Neen, dat kon toch ook niet, want die stonden nooit op naam. Wat dan? Heel duidelijk hoorden we toch namen. Daar kwam de Hollandsche S.S.'er dichterbij. Onze harten

bonsden. Je kon toch nooit weten of je op transport moest. Stel je voor... naar Duitsland! Dat betekende eigenlijk naar een vernietigingskamp. En had Viehbahn dat niet herhaalde malen gezegd? De verhoren kwamen in die korte tijd weer bij mij boven. Ik zag hem voor mij staan. Viehbahn en Ruhl en de andere SD'er. Heel duidelijk hoorde ik Viehbahn zeggen: "Jij leugenaar, jij Oranje bolsjewiek, jou sturen we naar een kamp in Duitsland."

's Morgens was al weer vroeg dag. We voelden gauw dat er toch iets op til was. Voor 6 uur werden de lichten aangedraaid. We wisten nu wel haast zeker dat er een transport zou gaan. Waarheen? Wie? Het waren vragen die ons bezighielden. Er kwam meer rumoer op de gang. De Duitsers begonnen te schreeuwen. Vanaf het bureau hoorden we de namen die werden afgeroepen. Gespannen luisteren we. En ja, daar had je het. Mijn naam werd afgeroepen, de celdeur ging open, dekens, kroes en lepel buiten zetten, klaar maken voor transport. Voor de gevangenis stonden trams klaar, hier werden we ingestopt en zo ging het via de Weteringschans, waar we ook nog enige gevangenen erbij kregen naar het C.S. Alles was afgezet. Voor een buitenstaander was het alsof men hier met Neerlands grootste boeven te doen had. Het achterste gedeelte van de trein was voor ons gereserveerd. Hier werden we ook weer als varkens ingedreven. Ondanks de waarschuwing van dood te worden geschoten bij een vluchtpoging keken we naar alle kanten of er misschien een gaatje was, maar de Schalkhaarders (dat zijn Nederlandse politieagenten die onder Duitse supervisie werkten) hadden het zo keurig opgezet, dat er geen schijn van kans was.

Na ± 2uur kwamen we op station Vught aan. Vlug stapten we uit, d.w.z. dat moesten we. Nu begon de tocht naar het concentratiekamp. Na ong. een half uur gelopen te hebben arriveerden we voor de slagboom die toegang gaf tot het kamp. Hier begon al direct het lieve leventje van wachten en in de houding staan. Hoeden moesten worden afgenomen. Ruim 2 uur later behaagde het de heren SS'ers ons toe te laten tot het kamp. Deze heren probeerden ons al direct te imponeren door te schelden en te schreeuwen, doch door de vele verhoren waren we hier al vrij spoedig aan gewend geraakt en maakte op ons niet veel indruk. We werden hier geregistreerd en kregen een nr. en moesten alles uittrekken. Letterlijk alles. Ook de ringen moesten we afdoen. Keurig werd alles genoteerd. Hier vandaan kwamen we bij de kapper en werden we kaalgeknipt. Op dat moment voelden we ons heel beroerd en ellendig. Van de kapper naar de badinrichting. Vlug kreeg je een bad, meer koud dan warm. Uit bad via een dokter, die je moest onderzoeken op ongedierte kwamen we in de kleedkamer, na eerst nog met een kwast, gedoopt in de lysol, op de met haar begroeide delen te zijn

bestreken. In de kleedkamer kregen we onze gestreepte pakken, klompschoenen en ondergoed, dat geheel versleten was. Verder werd ons nog een handdoek en een baret uitgereikt. Dit hele grapje had bij elkaar 5 uur geduurd. Het was al over 11 uur 's avonds geworden en buiten was het zo donker dat we geen hand voor ogen konden zien. Om 1uur 's nachts konden we naar bed. Onder 2 molton dekens legden we ons te ruste. Al gauw sliep iedereen, hoewel de 2 dunne dekens beslist ontoereikend waren om je tegen de kou te beschermen.

Met voeten die nog niet aan klompen gewoon waren liepen we ± 2 km met 4 zware straatstenen. Nog magerder door weinig eten en het werken geheel ontwend, werden we steens opgejaagd door de SS soldaten, die op 25 meter afstand van elkaar over de gehele weg waren opgesteld. Vooral de Joden hadden het zwaar te verduren. Zo liepen we dan de hele morgen 2 km heen met stenen en 2 km terug zonder. De voeten werden hoe langer hoe pijnlijker. Met kapotte voeten en blaren kwamen we na 2 uur op het appèl gestaan te hebben weer terug in de barak.

Steeds op je hoede zijn, je ogen de kost geven, geen moment lopen dromen. Paraat! Dat was het waar je om moest denken wilde je zoveel mogelijk de kans ontlopen om klappen etc. te ontvangen. Een zenuwachtig spannend leven was begonnen. Vooral in sommige barakken waar je met Duitse kapo's te doen had. Zelfs 's nachts lieten zij je vaak niet met rust. Arthur, de blokchef van no. 15, waar ik zelf maanden in ondergebracht was, was onze nachtmerrie. Kampkolder was deze moordenaar niet vreemd. Had hij zo'n bui dan dreef hij ons midden in de nacht naar buiten en liet ons een uur zo staan. Was z'n bui weer bekoeld, dan kwam hij met een glimlach vertellen dat we weer naar binnen konden gaan. Intussen waren we stijf van de kou, daar we zo uit bed ook niet de gelegenheid kregen onze kleding aan te trekken.

Zo veranderde oom Anton in politiek gevangene H 8394.

Uiteindelijk heeft Anton 7 maanden in Vught gezeten. Op 11 mei 1944 is hij op transport gestuurd naar Duitsland en in Stalag IVB gevangen gezet. In die tijd is er nog een brief van hem bezorgd hier op de Schimmelpennincklaan. Hij schrijft dat hij geen post ontvangen heeft, ook niet van zijn verloofde. Waarschijnlijk was die door de Duitsers achtergehouden.

Na de bevrijding, op 11 juli 1945, kwam hij ziek terug hier in zijn ouderlijk huis. Sterk verzwakt. Hij herstelde hier niet van en anderhalf jaar later stierf hij. Mijn vader sprak op Antons begrafenis de volgende woorden:

'Over dit heel jonge leven ligt de schaduw van de strijd, die hij gestreden heeft in alle eenvoud en rust: bewust en zeker heeft hij de weg gevolgd, die God hem aanwees. Plichtsgetrouw heeft hij zijn

taak vervuld in het leger, in de dagen van de mobilisatie en oorlog. Andermaal, toen het Vaderland riep en hij in de illegaliteit alles heeft gegeven wat de zaak van het recht van hem eiste. Het verzet had de volle liefde van zijn hart. Het zou niet in overeenstemming zijn met de levensstijl van de overledene, indien wij op deze plaats uitvoerig zijn daden zouden vermelden. Zijn laatste wens was, geen militair eerbetoon of bloemenpracht zijn laatste gang begeleiden. Soberheid, die zijn leven sierde, zou ook zijn heengaan kenmerken. 20 oktober 1943 onderbrak de vijand zijn werk als een van de leiders van de L.O. in de stad Utrecht. Na een verblijf van 7 maanden in het concentratiekamp Vught, werd hij als krijgsgevangene naar Duitsland gestuurd. Daar heeft hij de bevrijding werkeloos moeten afwachten. Een grote teleurstelling was voor hem dat een in het gevangenkamp opgelopen ziekte, hem noopte rust te nemen, aanvankelijk thuis later in Sarepta (waarschijnlijk een herstellingsoord) en ten slotte in Zwitserland. Zo kwam hij 10 oktober van dit jaar, 1946, volkomen genezen verklaard naar huis. Helaas slechts voor enkele weken. Een ernstige complicatie sloopte zijn lichaam, totdat tenslotte het einde kwam. Wie zal de diepte peilen van zijn lijden tijdens zijn gevangenschap en ziekte van ruim 3 jaar? Maar zoals hij de schaduw gekend heeft, zo heeft hij ook het licht gezien, dat hem omgaf. Hij is gestorven met een bede op zijn lippen, zijn laatste getuigenis was, dat hij naar Huis ging. En in deze wetenschap berusten wij, omdat God zich niet vergist. Dankbaar zijn wij voor wat God ons in Anton geschonken heeft en voor het voorbeeld dat hij in zijn persoonlijk leven voor zo velen is geweest. Moge dit offer begrepen worden door hen, voor wie ook hij zijn leven heeft gegeven.'

We herdenken hier vandaag Anton Das en zijn verzetsdaden. Dat doen we met de plaatsing van deze Stolperstein waarop zijn naam te lezen is. En bedenk: een mens is pas vergeten als men zijn naam vergeten is!

Foto Roos Hamelink

Jantien Verlaan-Das (lid KvV)

Redactie: in ons herfstnummer stond het artikel 'Voor Henk Das was de oorlog nooit afgelopen' en *aan het boek 'Dansen op het dodenkoord' besteedden wij aandacht in het lentenummer van dit jaar. Op onze website kunt u deze nummers teruglezen. Leden: deelt vooral uw Stolpersteine, straatnamen, Yad Vashems en lintjes met ons!

IN HET LICHT VAN GRADA VAN HOREN De vrouw centraal in de Dachaulezing 2024

Foto Madurodam Dachau Comité

Madurodam was op woensdag 18 september voor de tweede maal de plek waar de 8e Dachaulezing plaatsvond. Eerder gebeurde dat in 2016. Ook nu een aangename en gastvrije locatie. Zo'n 100 à 200 mensen verzamelde zich na een welkomstdrankje in de ontvangstruimte in de Madurozaal boven.

Na een welkomstwoord door eerst secretaris Rom Steensma en daarna voorzitter Wimar Jaeger sprak als eerste H.K.H. prinses Margarita, ze zou het hebben over 'Vrouwen in oorlog en verzet', maar begon met een ode aan haar grootvaders, van wie Xavier de Bourbon de Parme in Dachau gevangen heeft gezeten. Daarna kwamen de vrouwen aan de beurt, ook haar moeder. Prinses Irene, in wier voetsporen zij zei te treden. De hele toespraak is evenals de andere toespraken te lezen op de website van het Dachau comité: www.dachau.nl.

Hierna volgde de biografie van Grada van Horen, inwoner van het Limburgse dorp Helden, verteld door haar zoon, muzikant Gé Reinders. Dit was een zeer geslaagd onderdeel van de middag, mede doordat Gé een bijzonder sympathieke spreker

Prinses Margarita aan het woord

bleek te zijn. Hij lardeerde zijn vertellingen met veel beelden, o.a. van borduurwerken die zijn moeder tijdens haar gevangenschap gemaakt had, die als een soort dagboeken fungeerden. Ook liet hij filmpjes zien met interviews van kampgenoten van zijn moeder, die overigens in een buitenkamp van Dachau zat. Daarvoor had zij in Ravensbrück verbleven.

Antwoord van een kampgenote op de vraag welk kamp 'erger' is geweest: Ravensbrück natuurlijk. Ik heb Gé uitgenodigd lid van onze vereniging te worden. Hij hoort erbij.

Toen was er de paneldiscussie, die de laatste jaren na de lezingen komt. Hij stond o.l.v. Ockje Tellegen. Wegens ziekte waren er slechts twee panelleden: Liesbeth van der Horst, directeur van Verzetsmuseum Amsterdam, en Rianne van Oosterom, journaliste bij Trouw. Wij kennen de laatste als onderzoekster o.a. naar vrouwen in het verzet. De eerste stelling was het interessantste en vulde feitelijk de hele beschikbare tijd. Hij luidde: de rol van vrouwen in het verzet wordt nog steeds genegeerd. Daar was Liesbeth van der Horst het niet helemaal mee eens, zij kwam met een flink aantal voorbeelden van b.v. standbeelden ter ere van vrouwen, die vaak al vrij kort na de oorlog tot stand waren gekomen. Ook de aanwezigen werd gevraagd te participeren. Beide dames konden zich uiteindelijk vinden in de conclusie dat de rol van vrouwen in het verzet grotendeels onderbelicht is.

Hierna volgde de traditionele bijdrage van de crew van 'Soldaat van Oranje' met het lied 'als wij niets doen.' De laatste jaren niet meer live maar op het scherm vertoond. Toch altijd mooi.

Na de afsluiting door Wimar Jaeger was er een borrel en kon men met elkaar doorpraten. We keken terug op een al met al zeer geslaagde middag.

Tekst Minka Kaszó, foto's Noah van Meekeren / Dachau comité

GEDENKSTEENTJE VOOR ANTON ELSKAMP IN ZEIST

Precies 80 jaar na zijn vermoedelijke fusillade (lees verderop) in kamp Vught is er op 4 september in Zeist een gedenksteentje geplaatst voor Anton Elskamp, de grootvader van ons bestuurslid Marc Elskamp.

In Zeist worden i.p.v. Stolpersteine gedenksteentjes geplaatst. Het doel is uiteraard hetzelfde.

Anton Elskamp werd op 22 april 1895 geboren in Leiden en groeide op in Voorschoten waar zijn vader koetsier en later chauffeur was van de heer van Kempen van de zilverfabriek Van Kempen en Begeer. Anton Elskamp vestigde zich in 1925 in Zeist. Hij werd daar lid van de Vrijwillige Burgerwacht en tevens voorzitter van de Oranjevenering. Uit zijn huwelijk met Trijntje Verhorst werden drie zoons geboren, de jongste in 1943. Door de crisisjaren van de grote depressie (1929-1939) liep de vraag naar tafelzilver sterk terug en verloor hij uiteindelijk zijn baan. In mei 1939 - dus voor de eigenlijke mobilisatie - meldde hij zich weer voor de militaire dienst. In de meidagen van 1940 lag hij als sergeant luchtdoelartillerie in Noord-Holland. Daar maakte hij ook de capitulatie mee. Al vroeg werd hij betrokken bij het verzet in en rond Zeist. Anton Elskamp was ziek thuis op Panweg 10, toen hij in juli 1944 door de SD werd opgepakt. Hij was verraden door een overbuurman. Het was hem namelijk opgevallen 'dat er bij Elskamp zoveel volk over de vloer kwam'. Na de oorlog is deze buurman opgepakt en heeft hij gevangenisstraf gekregen.

*Het gezin Elskamp voor de woning aan de Panweg,
foto familiearchief*

Anton Elskamp is na zijn arrestatie overgebracht naar de Kriegsmachtgefängnis op de Gansstraat te Utrecht. Hij is daar ook voor een krijgsraad geweest en is bijgestaan door een advocaat. Onduidelijk is, wat de uitkomst daarvan is geweest. Wel, dat hij is afgevoerd naar concentratiekamp Vught. Daar is hij in augustus 1944 aangekomen. Erich Deppner was daar toen

commandant, nadat hij daarvoor in Zeist hoofd van de SD was geweest.

Elskamp werkte als ambtenaar op het distributiekantoor en werkte daar onder andere samen met Piet Pool. Ook kende hij Jan Schep (gemeenteambtenaar) van de Krullelaan goed, die ook is gearresteerd en via concentratiekamp Vught ergens in Duitsland is verdwenen. Op het distributiekantoor werden door hem op basis van valse persoonsbewijzen bonkaarten verzameld, die door zijn zoon Henk op de fiets naar Zeister adressen werden gebracht. Verder waren er op Panweg 10 ook met regelmaat Joodse onderduikers. Ons is er een bekend; mevrouw Sara Sarphatie-Keizer uit Amsterdam. Zij werd tante Broeksteeg genoemd. Er is nog een pasfoto van haar.

Deppner selecteerde persoonlijk de in Vught te fusillieren verzetslieden. Bij de zogeheten Deppner executies hebben 329 mensen de dood gevonden. Hij zal Anton Elskamp ongetwijfeld hebben herkend uit zijn Zeisterse tijd en zijn doodvonnis hebben getekend. Anton is nooit teruggevonden, want de geëxecuteerden werden direct in een mobiele oven gecremeerd.

Na de oorlog hebben acht personen onafhankelijk van elkaar verklaard dat Anton Elskamp bij de ontruiming van het kamp Vught op 6 september 1944 nog in leven was en samen met hen op transport is gesteld naar Sachsenhausen. Hoewel verder geen spoor van Anton werd gevonden heeft de familie lang hoop gehouden op een mogelijke terugkomst. Inmiddels heeft de familie zich neergelegd bij diens overlijden en neemt aan dat Anton Elskamp inderdaad op 4 september 1944 is gefusilleerd.

*De steenlegging voor de Panweg 28, 3^e v.r. Marc,
foto David Elskamp*

Bewerking Minka Kaszó aan de hand van een document op 'Het geheugen van Zeist' van Anton en Marc Elskamp

MARKET GARDEN DRUKKER DAN 4 MEI OP DE DAM

Oosterbeek, 24-09-2024 - De herdenkingen rond Market Garden hebben dit jaar veel meer bezoekers getrokken dan 4 mei op de Dam. Dat blijkt uit juist gepubliceerde bezoekcijfers van de organisatoren. Bij de herdenking zondag 22 september op de begraafplaats in Oosterbeek waren ongeveer 9-12.000 mensen, terwijl er naar de Dam 4.000 kwamen. Op de Ginkelse Heide in Ede zijn op vrijdag zelfs 80 - 90.000 mensen geweest.

Opmerkelijk was dat koning Willem-Alexander wel naar de parachutedemonstraties op de hei bij Ede ging kijken, maar niet deelnam aan de officiële 'Airborne' herdenking op de Arnhem Oosterbeek War Cemetery. Daar verscheen wel de Britse prinses Anne, de zus van koning Charles III, met haar man. Ze hield daar ook een toespraak en bezocht een receptie in museum Hartenstein. Ook een Poolse minister nam deel.

De voorbereidingen en de herdenkingen zelf liepen vlekkeloos in Gelderland, volkomen in contrast met de Dam. Deelnemer aan de herdenking in Oosterbeek Arthur Graaff van de Werkgroep 'Herdenk nazi's niet' zegt daarover: 'Probleem met de Dam is dat het monument daar gesticht is voor uitsluitend slachtoffers uit de oorlog, zoals de jaartallen in steen gebeiteld achterop het monument aangeven: 1940-1945. Maar daar zijn helaas in de loop der jaren allerlei groepen bij gesmokkeld, die niets met de vrijheidsstrijd tegen het nazisme / fascisme te maken hebben. Tegen die vermenging en dus verdunning is herhaaldelijk geprotesteerd, zonder gevolg. Het doel of de betekenis van een monument moet nooit opgerekt of vervormd worden en vooral onomstreden blijven.'

*Begraafplaats Oosterbeek War Cemetery,
foto Rolf Hensel / De Gelderlander*

Het aantal nog levende veteranen dat in de operatie Market Garden heeft meegevochten, is gedaald tot zeven. Van hen was er één aanwezig. De operatie was bedoeld om boven de sterke nazilinie van de Westwall (bij de geallieerden bekend als

'Siegfriedline') die eindigde bij Arnhem, Nazi-Duitsland binnen te vallen, en dan via het Roergebied naar Berlijn. Maar daartoe moesten de bruggen bij Nijmegen en Arnhem snel ingenomen worden. Het was uitdrukkelijk niet de bedoeling Nederland te bevrijden, waar koningin Wilhelmina erg teleurgesteld over was en tegen protesteerde - tevergeefs. Bij Arnhem mislukte dat, ondanks de grootste luchtlanding uit de geschiedenis. Hier begraven zijn 1.648 Britse militairen, 79 Poolse para's onder wie 1 Amerikaan, 32 Canadezen, 8 Nederlanders, 4 Australiërs en 4 Nieuw-Zeelanders - in totaal noemt Britse officiële informatie 1772 graven. Er liggen ook een dozijn militairen van Joodse afkomst, voor wie de strijd tegen de nazi's wel een zeer bijzondere betekenis gehad moet hebben. Ook een Nederlandse dode is van Joodse afkomst.

Maar premier Schoof of andere regeringsleden lieten in Oosterbeek verstek gaan, ondanks dat dit de officiële herdenking is en ondanks de aanwezigheid van prinses Anne, toch de oudste zuster van een staatshoofd. Van Poolse zijde was er wel een zware officiële delegatie met minister van Veteranenzaken Parell, terwijl er ook ongeveer 200 Poolse scouts, voornamelijk uit Stettin, deelnamen.

*Nederlandse en Poolse kinderen legden bloemen bij het monument in de Berenkuil,
Foto Fons Sluiter / De Gelderlander*

Het Poolse pararegiment dat in 1944 aan de mislukte operatie deelnam, kreeg na de oorlog van de Britten onder maarschalk Montgomery de schuld van de mislukking. Dat is rechtgezet, waarna dit onderdeel van Nederland in het jaar 2006 de hoogste militaire onderscheiding ontving, de Militaire Willems-Orde, en generaal-majoor Sosabowski persoonlijk de Bronzen Leeuw. De Nederlandse regering en de Poolse pleiten nu alsnog bij de Britten voor officieel eerherstel voor Sosabowski en zijn Poolse para's.

Ook tenminste één Nederlandse ridder MWO nam deel aan de kranstegging in Oosterbeek, de omstreden Marco Kroon. Een RAF-lid, deel van de

RAF-erehaag, werd onwel door mogelijk de warmte en moest worden afgevoerd.

Opvallend bij de herdenking in Oosterbeek was ook het relatief grote aantal kinderen en jongeren, en het vrijwel ontbreken van zwarte mensen.

Arthur Graaff (lid KvV)

1944 IS NU

In de voetsporen van de Slag om Arnhem

Zo luidt de titel van het nieuwste boek van ons lid Laurens van Aggelen, dat op 6 september j.l. verscheen. Het onderwerp sluit naadloos aan op de herdenking dat deze slag 80 jaar geleden (17 – 26 september 1944) plaatsvond.

Laurens richt zich in dit boek vooral op de menselijke aspecten van de slag, over wat deze heeft betekend en nog betekent, enerzijds voor oud-veteranen en hun nakomelingen, anderzijds voor de burgers van toen en hun nazaten, tot aan de schooljeugd van nu. Dit doet de auteur veelal middels interviews. De auteur maakt vergelijkenderwijs een stap naar latere oorlogen en uitzendingen van militairen, Bosnië, Afghanistan. Vooral lezen we wat mensen voelden tijdens acties en hoe ze dat verwerkten, soms met de nodige hulp, die vaak pas jaren later kwam.

Pag. 89: Sommige geuren roepen nog altijd herinneringen op, zoals de geur van houtskool, roet en stof die me direct aan Kabul doen denken.

Uw redacteur herinnert zich mooie ontmoetingen met veteranen tijdens een opname in Arq Centrum '45, zo rond de eeuwwisseling.

We lezen verder bijzonderheden over contacten tussen oud-veteranen en Nederlandse families, die tot op de dag van vandaag voortduren. Over de Airborne Wandeltocht. De herdenkingen.

Pag. 76: De achterkleinzoon van generaal-majoor Sosabowski was zeven jaar oud toen hij zelf in 1984 voor het eerst de herdenking in Driel bij het Polenmonument bijwoonde. "Ik herinner me nog dat zo'n beetje mijn hele familie erbij was. Enkelen hadden er flink voor moeten reizen en kwamen uit Engeland, Polen en België. Dat de Poolse veteranen in zulke groten getale waren gekomen, gaf aan hoe belangrijk die herdenking wel voor ze was. Ik was toen zelf al eens in Polen geweest en wist hoe moeilijk het in die tijd was om vanuit Polen naar het buitenland te reizen. Het ging immers niet zomaar om een familieaangelegenheid."

Oorlog heeft een verwoestende impact op kinderen.

Pag. 111: Toch gaat er geen dag voorbij of mijn vader spreekt wel even over Arnhem.

Pag. 115: Ik weet dat papa zo dankbaar was dat hij de oorlog had overleefd, dat hij vastbesloten was om elke dag ten volle te leven.

Pag. 128 in de epiloog: Oorlog heeft een verwoestende impact op kinderen. Ze worden geconfronteerd met angst, onzekerheid en verlies op een manier die hun psychologische en emotionele ontwikkeling ernstig kan schaden.

1944 is nu, in de voetsporen van de slag om Arnhem. Auteur: Laurens van Aggelen, uitgeverij White Elephant Publishing, ISBN 9789079763474, 2024, paperback, rijk geïllustreerd, 138 pag., prijs € 19,95 + € 2,95 verzendkosten binnen Nederland.

Minka Kaszó

LANDELIJK STEUNPUNT GASTSPREKERS VIERT 25-JARIG JUBILEUM

Het Landelijk Steunpunt Gast sprekers WOII-Heden (LSG) bestaat dit jaar 25 jaar. De jaarlijkse landelijke bijeenkomst stond in het kader hiervan en was dinsdag 1 oktober in de Mauritskazerne in Ede. Speciale gast was staatssecretaris Vincent Karremans (VWS).

Gast sprekers van het LSG vertellen elk hun persoonlijk verhaal over de Tweede Wereldoorlog of recente conflicten en vredemissies, meestal in schoolklassen. Ze nemen leerlingen mee naar het verleden en uiteindelijk terug naar het hier en nu om deze verhalen een plek te kunnen geven. Ze slaan een brug tussen verleden en heden en creëren relevantie voor de belevingswereld van de generatie van nu. Zo worden actuele thema's zoals vooroordelen, discriminatie en antisemitisme concreet gemaakt.

Toespraken, lezingen en workshops

De kazerne bleek wat moeilijk te vinden, maar uiteindelijk kwam men er, vaak met wat vertraging. Ondergetekende een half uur te laat.

De bijeenkomst op 1 oktober stond in het teken van terugblikken én vooruitkijken, samen met enkele honderden gast sprekers, docenten en collega's uit het werkveld. Er waren toespraken van Sipke Witteveen, coördinator Steunpunt Gast sprekers, directeur Bertien Minco van Herinneringscentrum Kamp Westerbork en staatssecretaris Vincent Karremans van VWS.

Vincent Karremans, foto Sake Elzinga / LSG

De laatste zei o.a.: “Juist de persoonlijke verhalen raken de leerlingen” en: “Deze verhalen vergeet je nooit meer.” De staatssecretaris liet ook weten al van jongs af aan betrokken te zijn geweest bij de geschiedenis van de oorlog. Aansluitend waren er uiteenlopende workshops en presentaties. Zo gaf historicus en presentator Hans Goedkoop een lezing over zijn televisieserie *Indonesia Roept!* Hij ontdekte een paar jaar geleden door zijn vader, generaal tijdens de politieke acties, een soort kind van foute ouders te zijn.

Na de toespraken en vóór de workshops was er een uitstekende lunch, waarin een aantal van onze leden elkaar trof in een ‘eigen’ hoek. Leuk elkaar hier te zien en spreken. Na de workshops was er een borrel, waarin verder genetwerkt kon worden.

Meer dan 200 gast sprekers en 1500 gastlessen

Het LSG heeft ruim 200 gast sprekers, onderverdeeld in acht categorieën: Joods, verzet, Nederlands-Indië, NSB & collaboratie, burger & dwangarbeid, Roma & Sinti, Moluks en jonge veteranen. Meer dan 100 gast sprekers zijn van de eerste generatie (geboren voor of tijdens de oorlog). Het aandeel naoorlogse gast sprekers (tweede en derde generatie) groeit elk jaar, zij vormen inmiddels zo'n 40 procent van de gast sprekers-poule. De Molukse groep en Jonge veteranen zijn samen met 5 procent vertegenwoordigd.

Het LSG verzorgt jaarlijks meer dan 1500 gastlessen. Het expertisecentrum is ondergebracht bij Herinneringscentrum Kamp Westerbork.

Tijdens en sinds onze eigen lustrumviering in april, waarbij Sipke Witteveen sprak, heeft zich een flink aantal nieuwe gastsprekers vanuit de KvV aangemeld.

Minka Kaszó. (Voor deze tekst maakte ik deels gebruik van een persbericht van het LSG.)

SNIPPERS

■ **Stichting 1940 – 1945** werd in het uiterste geheim opgericht op 13 oktober 1944, toen onder de naam Stichting 1940 – 1944. Ter ere van dit 80jarig bestaan is er van 18 oktober t/m 30 maart in het **Amsterdamse Verzetsmuseum** een tentoonstelling te zien onder de naam *Zorg voor het verzet, de roerige geschiedenis van de Stichting 1940 – 1945*.

■ Voor hen die precies willen weten het hoe, waar(om) en wanneer van de Jodenvervolging en de joodse onderduik tijdens WO2 is er een nieuw boek: *Een adres*, de geschiedenis van de joodse onderduik, auteur Michal Citroen (2024). In het boek worden de feiten onbesmukt en wars van sensatie op een rijtje gezet. Veelal aan de hand van authentieke dagboekfragmenten en getuigenissen. Zaken als de Joodse Raad en de houding van de regering in Londen worden behandeld. Meer dan 600 pagina's, maar een absolute aanrader.

■ Vanaf de opening op 10 maart tot 1 november ontving het **Holocaust Museum** in Amsterdam reeds 91.000 bezoekers.

■ Precies 80 jaar na het eerste van een reeks van ten minste 11 bombardementen op **Venlo** is aldaar op 13 oktober een **namenmonument** onthuld voor de 219 slachtoffers. Ook in het nabije Blerick vielen slachtoffers. De geallieerden probeerden bruggen te raken, maar dat mislukte.

HAIKU

Het stijgend water
de klimaatcatastrofe
lijkt onafwendbaar

En het is zeer onprofessioneel van uw redacteur, waarvoor excuus, maar de naam van de maker van deze haiku stond er niet bij, zeker een lid, meldt u zich even bij mij? Via info@verzetskinderen.nl.

DECEMBERBIJLAGE

Je vasthouden aan tradities helpt soms en kan nodig zijn om het leven vol te houden. Zo houdt uw redacteur zich in een woelige tijd vol verandering vast aan het maken van de inmiddels traditionele decemberbijlage in het winternummer van ons blad. Dit in de hoop dat het de lezer even afleidt van het wereldgebeuren en mogelijke persoonlijke calamiteiten. Veel leesplezier.

SINTERKLAAS TIJDENS EEN ONDERDUIK In de Achterhoek (1943)

Pag. 513: Ook de zeventienjarige orthodox-joodse Bernie Mestriz maakte de gevolgen van verraad mee. Hij zat in 1943 ondergedoken in de Achterhoek bij de familie Te Lindert op de Hoeve De Huisstede. Hij werkte er als boerenknecht en had een vals persoonsbewijs.

Verderop: Bernie schreef op 11 december in zijn dagboek:

's Morgens stal- en huiswerk gedaan en gebeden.

's Middags was 'Dinges' hier uit Terborg: bonen en erwten gezeefd en mest uitgegoid. Helder vriezend weer. Een halve graad vorst. Barometerstand 73. In de afgelopen nacht zijn in het gemeentehuis in Varsseveld alle distributiekaarten gestolen. Ook zouden enkele jaargangen van het bevolkingsregister meegenomen zijn. Circa zes gewapende personen hebben in de nacht de gemeenteontvanger, Van Laar, van zijn bed gelicht en hem gedwongen de deuren en laden der gemeentesecretarie te openen; daarop boeiden zij de zes bewakers in het gemeentehuis en sloten die op in de enige cellen! Daarop vond de diefstal plaats. In Winterswijk, Groenlo, Eibergen, Delden en Goor moet onlangs hetzelfde gebeurd zijn.*¹

Aansluitend op pag. 514: Over deze gebeurtenissen schreef hij niet de volgende dag in een brief aan zijn moeder, die elders was ondergedoken. Hij hield haar uitgebreid op de hoogte van het wel en wee op de boerderij. Hij vertelde over zijn werk; hoe ze de tabak het beste konden rantsoeneren; en hoe warm te blijven in de winter. 'We zijn maar onderduikers, en daarmee is tegenwoordig bijna alles gezegd. We houden de moed erin. Jullie ook? Kunnen jullie niet ergens een paar bossen stro of een paar takkenbossen krijgen om de kachel aan te maken? Bernie vertelde ook over Sinterklaas: 'erg gezellig' en dat

ze allemaal wat hadden gekregen. Hij en Alfred allebei een 'boek en snoep en zo nog veel meer'.*2

Tegen kerst 1944

Pag. 540: Tegen kerst 1944, toen er echt niets meer te eten was, werd besloten dat twee vrouwen, onderduikgeefster Lucie en onderduikster Lena, de vrouw van Jo, op hongertocht zouden gaan. Voor Lena was dat een riskante onderneming. Zij had ene slecht bijgewerkt persoonsbewijs waarin de uitgevlakte J bij een goede inspectie te zien was. Maar andere mogelijkheden waren er niet. Ook onderduikster Naomi wilde mee, maar dat kon niet, want zij zag er volgens iedereen te joods uit. Midden in de nacht vóór het vertrek roofden Naomi, Lucie en Lena nog een paar bomen uit een nabijgelegen bosje – brandhout voor de thuisblijvers. Daarna vertrokken de twee vrouwen op oude, kapotte fietsen met in de van canvas gemaakte zadeltassen spullen om te ruilen. De tocht verliep in lange, slopende etappes, zo schreef dochter Maria in haar oorlogsverslag.*3

Bovenstaande fragmenten zijn uit het boek *Een adres* van Michal Citroen (2024), het fragment voor *1 is door de auteur overgenomen uit *Onderduikdrama te Sinderen* van Aggie Daniels en het fragment voor *2 uit *Bernie's oorlog* van Bernie Mestriz. Het fragment voor *3 *Vijfenvijftig sokken* van Maria Jacobs. Zie ook onze rubriek Snippers in dit blad.

WE HEBBEN GISTER NIETS AAN SINTERKLAAS GEDAAN Sinterklaas in Lampersari

Woensdag 6 December.

We hebben gister niets aan Sinterklaas gedaan, maar ondanks dat had ik de hele dag toch wel een feestelijk gevoel over me. We hadden het de vorige keren toch heel anders (toen we in de Soembawastraat woonden eigenlijk, want in de Sambasstraat

hebben we er ook niet veel aangedaan), toen hebben we nog ieder een lekkere chocolade letter van Hans gekregen en toen was het allemaal ook veel gezelliger, er was toen zo'n feestelijke sfeer die je altijd bij zulk soort feestdagen hebt en die er nu natuurlijk niet was. De kinderen tot 20 jaar hebben gister allemaal een suikerbeestje gehad. Toch wel lollig. Er was gister ook een Zwarte Piet in de 5^e Mangga en toen alle kinderen opgetrommeld waren, zijn ze allerlei mogelijke sinterklaasliedjes gaan zingen, het klonk reuze lollig al die kinderstemmetjes. Ik hoop dat de tijd gauw komt dat we Sinterklaas weer echt ouderwets en met z'n allen vieren. Echt knus en gezellig met wat eigen gebakken lekkers erbij. Volgend jaar hoop ik maar.

Maandag 11 December.

O dagboek, ik heb weer zo'n honger vandaag. Ik heb nu net 5 min. Geleden de avondsoep op en zit nu weer te krimperen. Het is werkelijk ontzettend. Ik ga vanavond maar weer vroeg naar bed, dan stel ik me een na-oorlogse Zondag voor en maak plannen over de dingen die ik dan allemaal ga bakken en brouwen. Het lijkt me toch zo enig om altijd eigen gebak te hebben en al die recepten die we nu verzamelen uit te proberen. Ik wou dat we nu eenmaal maar zo ver waren! Hier krijg ik schoon genoeg van.

Uit: *Kind in Jappenkampen*. Herinneringen van Carla Vermeer-van Berkum. 1991. Pag. 76/77. Eerder verschenen in 1980 onder de titel *Kon ik maar weer een gewoon meisje zijn*. Mogelijk via 2ehands boekwinkels nog verkrijgbaar. Authentieke spelling aangehouden. Wij plaatsten een ander fragment in ons winternummer 2020.

De schrijfster was in 1945 vijftien jaar. Zij hield van 13 maart 1944 tot 7 november 1945 een dagboek bij. Kamp Lampersari lag aan de rand van Semarang. Om aan te tonen hoe optimistisch deze tiener was zette ik achter het stukje van 6 december het begin van haar volgende dagboeknotitie, waaruit je merkt dat het toch echt niet meeviel. Heb helaas niet kunnen ontdekken of Carla nog leeft, als iemand dit weet hoor ik het graag.

STOOMCARROUSEL MET KERST IN 1961

Het is bijna kerst en vanmiddag gaan we de kerstboom optuigen. Ik ben acht jaar en ik mag ook meehelpen. De kerstman en de engel zijn mijn favorieten om op te hangen. Mijn moeder kan niet meehelpen want ze is te druk met werken in de winkel. Dus helpt het dienstmeisje ons. Ik kom uit de stad Leeuwarden maar sinds drie jaar woon ik op het platteland. Ik vond het in de stad gezelliger. Hier mogen gereformeerden geen kerstboom hebben. Dat vinden ze heidens. Maar mijn moeder vindt een kerstboom leuk en dus hebben we er wel een. Vroeger in Leeuwarden hadden alle gereformeerden een kerstboom. Toen hielp mijn moeder altijd met optuigen. Dat was veel gezelliger. Ik mis haar wel. Sinds we verhuisd zijn, zie ik haar bijna nooit meer. Ze helpt altijd in de textielwinkel die we van mijn oma hebben overgenomen.

Maar de feestdagen brengen mijn ouders altijd met de kinderen door. Dan hebben we lekker eten en zingen we liedjes. Ik heb een zus die vijf jaar ouder is en ik heb nog twee broers. Met mijn ouders erbij zijn we met zijn zessen. Dat is genoeg. Tot mijn teleurstelling komen ook de twee vriendinnen van mijn oudste zus. Ze zijn vijf jaar ouder dan ik, dus te oud om mee te spelen. Ze willen graag bij ons kerst vieren omdat ze een kerstboom zo gezellig vinden. Ik vind dat ze er niet bij horen. Dan moet ik mijn ouders weer met vreemde mensen delen en dan kunnen ze mij weinig aandacht geven.

Halverwege de middag opent mijn vader een grote doos. Ik denk dat ik wel weet wat erin zit: de stoomcarroussel. Die komt eens per jaar tevoorschijn. Dat is voor mij en de andere kinderen het hoogtepunt. De stoomcarroussel en de scharensliep worden met de stoommachine op tafel gezet. Dan gaat er olie en water in de machine. Als het water heet wordt, gaat de draaimolen met schommels waarop heel kleine mensen zitten, draaien. Schitterend maar onbegrijpelijk hoe het werkt. Dan is er nog de scharensliep die zijn mes heen en weer laat gaan over de slijpsteen. Dat is ook wel leuk maar veel minder dan de stoomcarroussel. Ik ben, toen ik vier jaar was, in de Efteling in Vught geweest en daar was ook een stoomcarroussel. Die was veel groter met koetsen en paarden waar je zelf in mocht zitten. Ik ging op het paard zitten en vond het zo leuk dat ik er steeds opnieuw inging. Totdat ik van mijn vader moest stoppen.

Het is een vaste afspraak in ons gezin dat mijn ouders feestdagen en vakanties met de kinderen doorbrengen. Daarbuiten zien we ze alleen bij het avondeten. Verder moeten we onszelf vermaken en worden we aan ons lot overgelaten. Als ik na schooltijd met een vriendin naar huis ga, is daar altijd een moeder die op haar wacht. Mijn moeder wacht nooit op mij, die is altijd bezig. Alleen het dienstmeisje is er. Dat vind ik wel heel verdrietig. Ik mis mijn moeder vaak.

Tiny de Jong (lid KvV)

Redactie: Tiny heeft helaas geen enkele foto van een Kerstmis uit haar kindertijd, wel vonden wij op internet een foto van de stoomcarroussel in de Efteling.

Stoomcarroussel Efteling, foto John V./internet

JE MERKT DAT JE GEDRAGEN WORDT Kerstmis 1942

Zwijgen. Niks zeggen over het feit dat vader nooit thuis was, ook niet tegen de familie. Zwijgen ook over wat er thuis besproken werd. Zwijgen, niet tegen anderen, ook niet tegen andere kinderen, vertellen wat er in huis gebeurde. 'Wij moesten zwijgen.' Dit staat boven het levensverhaal van Vrouwkje Knikman-Zandbergen (1938, in 2004 overleden). Zo herkenbaar voor veel oudere leden. Het verhaal speelt zich af in Enschede.

Pag. 30/31: 'In 1942 met Kerst, als ik daarover... Er was een enorm spanningsgevoel. Dat proefde je gewoon al, als kind. Je had als kind al het gevoel: er is wat. Maar dat verklaart het niet. Maar goed, ik was in november vier geworden. Met Kerst ging vader naar de kerk, moeder paste op de kinderen. Toen was er al nood, etensnood. Voedselnood. Want er werd heel veel door de Duitsers afgenomen. Mijn vader had een cadeau gekregen van een verzets-boer. 'Hier heb jij een kniestuk, ga jij daar maar een lekkere kerstsoep van maken.' Mijn moeder zou dat bot trekken, dat been, maar er was geen gas. Want in de kerstnacht had er een bombardement plaatsgevonden, en de gasfabriek is toen gebombardeerd. Dus we hadden geen gas, wèl elektriciteit. Ze hadden een straalkachelkje. Dat werd op de grond neergelegd, met een asbest plaatje eronder, dat mocht vroeger. En dan kon ze op de straling, die dan naar boven kwam, de pan laten trekken. En dat had mijn moeder dus gedaan. Toen kwam mijn vader thuis van de kerk en gingen ze gezellig koffie drinken, de kinderen kregen zoals elke zondag chocolademelk.

Mijn vader was een enthousiast verteller, en hij vertelde van wat de dominee allemaal verteld had. Zij zaten in de ‘mooie kamer’, zoals je dat vroeger noemde. Wij liepen heen en weer, de mooie kamer in – de keuken in. Daar lag mijn oudste broer een beetje ziek in een ligstoel. ‘Meisje (naam geïnterviewde, red.), kom je op mijn schoot zitten, dan ga ik een boekje lezen voor je.’ Nou, dat wilde ik wel als kleine uk. Maar mijn andere broertje werd jaloers en gooit mij zó van die schoot af en ik glijd zó met mijn gat in die kokende soep. Ik ga van schrik staan en daar loopt al die kokende soep over m’n benen heen. Nou ja goed, dat is een grote ellende geweest. Zes weken heb ik in het ziekenhuis gelegen.

Pag. 33 slotalinea: ‘Boosheid. Begrip. Trots. Mijn eigen recht. Dat liep allemaal door elkaar heen. Je moet het wel zelf doen. Alles wat je onderneemt, moet je zelf doen. Dan komt de hulp zomaar op je af. Maar je moet het zelf aanvragen, je moet het zelf voorleggen. Dat vind ik helemaal niet erg, dat verlost. En dat probeer ik mijn kinderen ook duidelijk te maken. Je moet eerst zelf de stappen ondernemen. Als je zó ver bent, dan zul je merken dat je gedragen wordt. Ik zeg: ‘Dan komen de puzzeltjes in elkaar te liggen en dan ineens is het je duidelijk. Dat is mijn advies.’

En aan dat laatste hebben wij niets toe te voegen. Het is volkomen duidelijk.

Uit: **Eénmaal kindje, zul jij trots zijn.** Hoofdstuk: *Je merkt dat je gedragen wordt.* Pag. 30 – 33. Uitgave KvV, 2004. De 33 levensverhalen van leden staan er anoniem in. Er is nog 1 exemplaar verkrijgbaar bij het secretariaat. Leden € 10,00.

KERSTMIS 1944 IN KAMP AMERSFOORT

In ons vorige nummer bespraken wij dit nieuwe jeugdboek van ons lid Martine Letterie. Het waar gebeurde verhaal speelt zich grotendeels af in kamp Amersfoort, waar de familie Rijper zich bevindt. De vader is dominee, meerdere oudere kinderen zitten in het verzet. Vader en twee zonen Frans en Klaas worden uiteindelijk gefusilleerd.

Pag. 113: ‘Mien wordt wakker van de appèlklok. Even weet ze niet waar ze is, en wat het vandaag voor dag is. Ze heeft slecht geslapen, niet omdat het stro van haar strozak prikt en ook niet omdat het zoeklicht telkens weer door hun cel zwaait. Daar is ze inmiddels aan gewend. Maar vannacht hadden de hele nacht honden geblaft, bewakers buiten de bunker rond gedraafd en geschreeuwd. ---- ‘Zalig kersfeest’, klinkt het naast haar. Pas dan weet ze het weer. Het is Kerstmis! Weg is de nare droom en ze is in één klap wakker. Het woord alleen al maakt dat ze vanbinnen warm wordt. Ze kijkt naar haar zus. ‘Misschien worden we vandaag wel vrijgelaten! Dat zou toch een mooie kerstgedachte zijn.’

Er blijkt een gevangene te zijn ontsnapt die nacht en dat heeft als gevolg dat de andere gevangenen gestraft worden door de hele dag in hun cel te moeten blijven zonder eten en drinken. Mien en haar zus Jo willen zich er niet onder laten krijgen en gaan een potje kaarten met een pakje kaarten, dat een voorganger in een strozak heeft gestopt. Dan gaan ze elkaar het kerstverhaal vertellen. Hierna gaan ze ‘Stille nacht, heilige nacht’ zingen in de hoop dat hun ouders, broer en zus het horen.

Pag. 116: ‘Johan ligt op zijn rug in de cel. Geen eten, geen drinken, niet wassen, niet luchten...Hoe komt hij in vredesnaam de dag door? ---- Dan wordt zijn cel ineens gevuld met engelenstemmen. *Stille nacht, heilige nacht*, tweestemmig. Johans ogen schieten vol tranen en hij gaat rechtop zitten. Het is Kerstmis, dat is waar ook. Nu hoort hij dat het de stemmen van Jo en Mien zijn. Zijn zussen zingen het ene lied na het andere. De stemmen van Jo en Mien klinken zo helder alsof ze naast hem in de cel staan. Hij is hier niet alleen, ze zijn hier samen.’

De ongetrouwde kinderen Rijper, foto uit boek

Uit: **Ze kwamen ons halen**, auteur Martine Letterie, 2024, uitgeverij Leopold. Wij bespraken dit boek in ons herfstnummer 2024.

FEESTDAGEN IN DE BARRE WINTER 1944 Op den rand van leven en dood

Een van onze leden geeft mij regelmatig boeken over de oorlog, een goed idee, want zo gaan ze niet verloren en belanden ze meestal bij een oorlogsbibliotheek in opbouw. Ditmaal betrof het een boek van kort na de oorlog, met dagboekfragmenten die destijds gepubliceerd zijn in het Dagblad De Rotterdammer, telkens ongeveer een jaar na datering. Wanneer het boek precies is verschenen is nergens terug te vinden, ook niet op internet. Wel zag ik dat er drie drukken zijn geweest. Hieronder fragmenten die de decemberfeestdagen betreffen. De auteur is duidelijk een zeer gelovig mens, een aantal passages over zijn geloofsuiting heb ik overgeslagen. Oude spelling aangehouden.

Pag. 63: '6 December 1944. – Gisteravond hebben wij St. Nicolaasfeest gevierd met ons drieën. En natuurlijk heeft op enkele uitzonderingen na, heel Nederland dat gedaan. 5 December is, alle Nurksen ten spijt, een nationale feestdag, of beter gezegd de dag, die eindigt met een feestavond.' *Iets verder:* 'De bakkers, wier gloriëtijd valt in de laatste maand van het jaar, kunnen zoo goed als niets meer bij elkaar schrapen om nog wat appetijtelijks te vervaardigen. Zelfs een verbod dwingt hen om een poging daartoe na te laten. De étalages mogen niets bevatten wat den lust zou kunnen opwekken van wie mijn en dijn zouden willen verwisselen. St. Nicolaasclubs van verkleede jongelui rondom den heilige en zijn zwarten knecht ontbraken zoo goed als geheel. Trouwens, de straten, welke eenmaal het centrum vormden van dit spel, bestaan niet meer in verwoest Rotterdam.' *Iets verder:* 'Toch heeft zoo goed als ieder, behalve misschien de gezinnen, welke vader of zoon zagen weggeroofd, er nog van gemaakt wat er te maken viel.'

Pag. 65: '10 December 1944. – In mijn jongensjaren was het op de school de gewoonte de kinderen, vóór de Kerstvacantie begon, Nieuwjaarschwensen te doen schrijven.*¹Wij mochten dan zelf briefpapier meenemen, voor die gelegenheid versierd met passende opschriften en in allerlei verven bont getooid.'

Pag. 70: '23 December 1944. – Wij staan vóór het Kerstfeest. --- Het zal een Kerstfeest worden onder de meest bange omstandigheden.' Pag. 71: 'Hedenavond wordt in Rotterdam een verordening bekend gemaakt door den burgemeester, den loopjongen der Duitsche bezetters, waarin ons

wordt medegedeeld, dat tot nader order de burgerij van zes uur des avonds tot zes uur des morgens haar woningen niet mag verlaten. --- Weg alle plannen om nog iets te maken van den vooravond: Kerstwijdingen, biduren, catechisaties, Zondag-schoolfeesten, familie- en vriendenbezoek, juist nu de maan, bijna vol, de duisternis aan banden wil leggen.' *Verderop:* 'Op de Kerstdagen schaarden zich vroeger in ons welvarend land zoo goed als alle gezinnen om een welvoorzien d'isch en er werd rijkelijk uitgedeeld aan behoeftige medeburgers. Dit is thans ten eenen male uitgesloten. Vóór vijf weken schreven wij in ons dagboek, dat van hongersnood in den meest volstrekten zin nog niet gesproken kon worden. Sedert is de voedselpositie ongemeen verergerd.'

27 December 1944: - 'De Kerstdagen zijn achter den rug. De kerken, koud en kil, waren vol om het oude, altijd schoone Kerstevangelie te beluisteren, ons dunkt met nog meer welbehagen, dan toen we het 'machteloos gebonden' niet zelf aan den lijve ondervonden. --- De gezinnen, welke op de hooge feestdagen er de voorkeur aan gaven, de warmte en gezelligheid thuis te zoeken, misten hun konijn, kip of gans. Alles droeg het stempel van den vijfden oorlogswinter, waarin soberheid den toon aangeeft. Een sneeuwtapijt had niet de aarde overdekt, doch een plotseling ingevallen vrij sterke vorst zorgde toch voor een winters aspect. --- Hedenmorgen, daags na het Kerstfeest, blijken in onze stad biljetten te zijn aangeplakt, waarbij allen mannen van zestien tot veertig jaar in de drie Westelijke Provincies wordt aangezegd, zich gereed te houden voor den 'Arbeitseinsatz'.

4 Januari 1945. – 'Mijn vrouw en ik hadden besloten de jaarwisseling door te brengen bij onze kinderen in het Haagsche. Het in elkaar zetten van zulk een simpel reisje heeft evenveel voeten in de aarde, als de plannen in voor-oorlogsch' tijd voor een bezoek aan het buitenland. --- Het rijwiel is het beste voertuig voor kleine reisjes, doch het aantal bruikbare fietsen wordt steeds kleiner en ook ieder kan niet overweg met de erbarmelijke overschotten.

--- Zaterdag 30 December des morgens om half zeven verlieten wij ons huis. Het had geijzeld en de weg was hier en daar glad als spek. Om stevig te slaan op onze voeten hadden wij sokken om onze schoenen gedaan. Ik had den reiszak op den rug, alsof bergbeklimmen op ons program stond. Levensmiddelen voor zoo en zooveel maaltijden waren zorgvuldig ingepakt. Dat behoort er heden bij. Pag. 79: 'Oudejaarsavond, vijf minuten voor twaalf, schoten de Duitschers twee projectielen af om Londen den Nieuwjaarsgroet te brengen. Beiden faalden en wij zagen, staande voor het raam der slaapkamer, de groote stukken vuur neerploffen in een bewoonde wijk. Nieuwjaarsmiddag een

soortgelijk geval, waarbij veel doden vielen in de buurt van het kerkhof Nieuw Eijk en Duinen*2.’

Pag. 80: ‘De stemming bij deze jaarwisseling was diep ernstig. In den meest pikdonkeren nacht van onze volkshistorie neemt het eene jaar afscheid en komt het andere. Was het vroeger steeds: het jaar is dood, leve het jaar, nu ontbrak alle luidruchtigheid. De twaalf klokslagen vergleden in de ruimte zonder dat zij allerlei vreemdsoortige echo’s opriepen. Alleen de Duitsche soldaten lieten hun geweren knallen en het afweergeschut zond lichtkogels omhoog. --- Stil, ijszig stil, overschreed het onderdrukte, uitgemergelde Nederlandsche volk den drempel van 1945.’

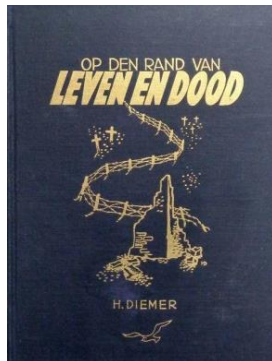
Redactie noten:

*1: toen ik onlangs mijn kerstkaarten kocht legde een vader zijn kind uit dat het ‘vroeger’ gewoonte was dat mensen elkaar een kaart stuurden met de feestdagen.

*2 begraafplaats in Den Haag.

Uit: Op den rand van leven en dood, ondertitel binnenin boek: De negen laatste bezettingsmaanden: de barre winter van 1944 – 1945 en het doodelijk angstige voorjaar 1945. Auteur H. Diemer, Drukkerij Libertas Utrecht. Jaartal onbekend. Met dank aan ons lid R. Janssens.

Via Google vonden wij Hendrik Diemer (1879 – 1966).

KERSTMIS 1944 IN NEUENGAMME

Uit: De vermeende verzetsman

Schrijfster Martine Letterie vond in het archief van de Vriendenkring Neuengamme het verslag van Filip Douma over zijn tocht door de concentratiekampen. Douma zat waarschijnlijk samen met Jan Duijkers, de vermeende verzetsman, in bijkamp Wedel.

Pag. 139 - 141: ‘De kerst maakte diepe indruk op Douma. Voor één keer werd er niet geslagen en er werd honing en wittebrood uitgereikt. De gevangenen noemden het ‘brood uit de hemel’. Ze zongen ‘Stille nacht, heilige nacht’ in verschillende

talen. Bracht Jan Duijkers zijn kerst hier ook door, of was hij alweer terug in het hoofdkamp van Neuengamme? Er werden regelmatig zieken terug vervoerd, en volgens een getuige zou Jan Duijkers begin januari een longontsteking hebben gehad. Oud-gevangene Jan van der Liet vertelde tijdens een van zijn lezingen op de contactdag van Vriendenkring Neuengamme over kerst 1944 in het hoofdkamp. Op de appèlplaats stond een kerstboom. Zag Jan Duijkers die kerstboom ook? Ik denk onwillekeurig aan een foto uit zijn mobilisatietijd. Met zijn vrienden staat Jan daar voor een grote kerstboom in Abbenbroek. Zou hij daaraan hebben gedacht, of aan zijn jongste zoon Rob, die dit jaar zijn eerste Kerstmis zou vieren?

Het sneeuwde en binnen stelden gevangenen denkbeeldige menu’s samen. Er werd gefantaseerd over gebraden ganzen, kalkoenen en andere lekkernijen. Omdat het kerst was, kregen de gevangenen een sigaret uitgereikt. Zo’n ding was goud waard in het kamp en Jan van der Liet ruilde de zijne voor een stuk beschimmeld brood, waarmee hij zielsgelukkig was. Die avond werd er een viool uit de Effectenkammer gehaald, de ruimte waarin alle goederen waren opgeslagen die afgenomen waren. Een Hongaarse Joodse gevangene kreeg toestemming om te spelen: ‘Stille nacht, heilige nacht’. De andere mannen neurieden mee, terwijl hun de tranen over de wangen liepen. De viloist speelde vervolgens ‘Capriccio Italiene’ van Fritz Kreisler, terwijl de gevangenen dichterbij mochten komen en doodstil luisterden. Daarna waren zijn vingers te koud om nog meer ten gehore te brengen. De gevangenen zongen kerstliederen in hun eigen taal en deze ene nacht werd er niet gescholden of geslagen.

Toen Jan van der Liet later nog eens over de kerstboom vertelde tijdens een interview, voegde hij er iets aan toe. Een dag later moesten de gevangenen naar de kerstboom lopen, Zodra ze daar stonden werden ze uit elkaar geslagen. Ze kregen het bevel zo snel mogelijk terug te keren in hun barak en er werden honden op hen los gelaten. Honderden mannen die zo snel mogelijk door een gewone deur probeerden te komen, om de honden te ontwijken. De ouderen werden letterlijk onder de voet gelopen.

Op 16 januari 1945 schreef Jan Duijkers voor het eerst een brief naar huis vanuit Neuengamme, in het Duits zoals dat verplicht was. De post werd streng gecensureerd, dus kon hij niet echt vertellen hoe het met hem ging. Hij was volgens eigen zeggen weer gezond. De brief begon met een nieuwjaarswens voor zijn vrouw en kind en vele kussen voor Robby’s eerste verjaardag, de 23° januari.’

Uit: **De vermeende verzetsman**, auteur Martine Letterie (lid KvV), 2023. Wij bespraken dit boek in het herfstnummer 2023.

DAT MAAKT KERST ZO MOOI! Beschermd door pure liefde!

Het was in de winter van 1944. Heiltje en Wopke Kooistra uit Utrecht, hielden in hun kleine huis aan de Spaarnestraat acht Joden verborgen. Ik was één van hen. Overdag zaten we fluisterend in de achterkamer. Als de kinderen 's avonds in bed lagen en Heiltje de magische woorden 'welterusten lieve kindertjes' had uitgesproken, troepten we de warme voorkamer binnen. De gesprekken met de Kooistra's waren het hoogtepunt van de dag. Zij waren het contact met de buitenwereld, spraken ons moed in.

Op eerste kerstdag 1944, kwam Wop om zes uur 's avonds, de achterkamer binnen. "Jullie moeten het ons niet kwalijk nemen", zei hij, maar Heil en ik willen vanavond graag even samen zijn als de kinderen slapen. kom dus niet dadelijk de kamer uit, sta ons die tijd alleen toe. Wees niet boos als je blijft. We keken elkaar verslagen aan, Wat voelden we ons egoïsten. Nog nooit hadden we die lieve mensen een paar minuten, voor zichzelf geschonken. Nu moesten ze ons erom vragen. Die avond riepen kinderstemmen "Welterusten"! Heiltje liep zwijgend de trap af, de huiskamer in. Stil zaten we bij elkaar. Bij de Kooistra's, in de voorkamer, was het daarentegen alles behalve rustig. We hoorden hoe ze heen en weer liepen, van de keuken naar de kamer. We hoorden borden. Heiltje neuriede vrolijk. Opeens hoorden we muziek: Wop die op het harmonium speelde. Heiltje deed de deur van de achterkamer open en zei: "kom schatten, kom maar gauw. We hebben een verrassing voor jullie". We zagen dat de tafel gedekt was voor tien personen. In het midden stond een taart. Ze hadden een taart gemaakt, terwijl er al vier dagen geen brood te krijgen was geweest! Op de taart stond een kandelaar met zes brandende kaarsen. Symbolisch, want in deze kerstnacht was het ook Chanoeeka, het Joodse feest van het licht. Om de taart lag een krans, met rode bessen en groene hulstbladeren! Alsof het Christelijke feest het Joodse omhelsde en beschermde. Zoals de Kooistra's ons beschermden! Die avond aten we het heerlijkste maal van ons leven. Wat wij geserveerd kregen, was liefde in de mooiste zin van het woord!

Elisheva Lehman, Kyriat Bjalik, Israël, ingezonden door ons lid Rietje de Haan-Kooistra.

Redactie: dit artikel verscheen tientallen jaren geleden eerder in een kerstnummer van de Libelle, jaar onbekend. Rietje heeft tot op heden nog contact met deze familie. Rietje's ouders kregen in 1973 een Yad Vashem onderscheiding uitgereikt in Jeruzalem. Elisheva overleed in januari 2021.

Rietje fotografeerde deze foto van het gezin Kooistra, gemaakt op 6 mei 1945 met de onderduikers, het zijn er 8 (!), 2 van hen waren Canadese soldaten. Rietje zelf onderaan rechts, Elisheva (heette toen Ellis Paraira) zit 2 plaatsen links van haar

NIEUWJAARSBOUTADE

Wie in dezen tijd nog gedichten schrijft
En zich richten wil tot een volk dat kijft,
Tot een volk dat niets dan welvaart wil
En bewilliging van iedre modegril,
Hij is meer dan rijp voor het gekkenhuis
En de gekken vinden hem ook niet pluis,
En dus moet hij naar een ballingsoord,
Waar papier en pennen zijn behekst,
Waar de kale muur siert de bijbeltekst:
(Slechts) In den beginne was het Woord.

*Jan Jacob Slauerhoff (1898-1936), gedicht gevonden tussen zijn nagelaten gedichten en opgenomen in zijn postume bundel *Al dwalend*. Het gedicht is weer helemaal actueel.*

**BESTUUR EN REDACTIE KVV WENSEN
ONZE LEDEN EN RELATIES MOOIE
DAGEN EN VOOR 2025 VOORAL EEN
GOEDE GEZONDHEID EN EINDELIJK
VREDE OP AARDE**